

(visual-figurative, - associated with the operation of letters, - the "Anagrams" method, or verbal-sign, - associated with the operation of judgments, - the "Age", "Negation", "Difference", "Speed" and "Combination"), is a factor that determines the implementation of meaningful reflection by children when solving them. This provision expands the understanding of developmental psychology about the features of the formation of reflection in primary school age.

At the same time, the results of the study, expressed in statistical data, make it possible to determine the place of this or that student in his age group: whether he is ahead of his peers in the development of meaningful cognitive reflection or lags behind them. This is necessary in order to provide this student with the necessary assistance in a timely manner.

In further research, it is planned to conduct research on the features of the development of meaningful cognitive reflection in schoolchildren of the fifth and sixth grades of basic school on the material of operational-logical tasks included in the "Anagrams"

methodology, and on the material of plot-logical tasks on which the "Age", "Negation", "Difference", "Speed", and "Combination".

References

1. Davydov V.V. Theory of developing education. Moscow, Intor, 1996.497 p. [in Russian].
2. Ilyenkov E.V. Dialectical logic: essays on history and theory. Moscow, Science, 1984.427 p. [in Russian].
3. Zak A. Z. Development of theoretical thinking in younger students. Moscow, Pedagogika, 1984.212 p. [in Russian].
4. Zak A.Z. Differences in the mental activity of younger students. Moscow, MPSI, 200.212 p. [in Russian].
5. Zak A.Z. Thinking of a younger student. Saint Petersburg, Assistance, 2004. 828 p. [in Russian].
6. Zak A.Z. Diagnostics of differences in the thinking of primary schoolchildren. Moscow, Genesis, 2007.160 p. [in Russian].

ФАСИЛИТАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Вовченко О.А.

*кандидат психологічних наук,
Старший науковий співробітник відділу осіб з порушеннями слуху
Інституту спеціальної педагогіки та психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України*

FACILITATIVE SUPPORT OF PERSONS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Vovchenko O.

*PhD of psychological sciences,
Senior researcher of
department of persons with hearing impairments
Institute of special education and psychology by N. Yarmachenko
National academy of pedagogical sciences Ukraine
DOI: [10.24412/9215-0365-2021-78-5-60-63](https://doi.org/10.24412/9215-0365-2021-78-5-60-63)*

Анотація

Світова спільнота, керуючись принципом рівності прав усіх осіб, незалежно від їх расових, етнічних, статевих, фізичних, психічних та інших відмінностей (особливостей), закріпило у міжнародних правових актах ООН основні засади безперервного процесу розвитку особи з особливими освітніми потребами, що націлено на забезпечення якісної освіти та психологічного розвитку для всіх особистостей з урахуванням різноманітності, потреб та здібностей, характеристики та очікування в навчанні учнів та усунення всіх форм дискримінації. У сучасному міжнародному співтоваристві сформувалася нова культурна норма – повага до відмінностей між людьми та визнається право юної особистості (дитини/підлітка) на індивідуальність, визнання та врахування суспільством тих чи інших її особливостей, зокрема й щодо психологічного супроводу. Тому об'єктом нашої статті є саме один із видів психологічного супроводу осіб з особливими освітніми потребами, а саме – фасилітаційний.

Abstract

The world community, guided by the principle of equality of rights of all persons, regardless of their racial, ethnic, sexual, physical, mental and other differences (features), enshrined in United Nations international law the basic principles of continuous development of persons with special educational needs, aimed at ensuring quality education and psychological development for all individuals, taking into account the diversity, needs and abilities, characteristics and expectations in student learning and the elimination of all forms of discrimination. In the modern international community, a new cultural norm has been formed – respect for differences between people and the right of a young person (child / adolescent) to individuality, recognition and consideration by society of certain features, including psychological support. Therefore, the object of our article is one of the types of psychological support for people with special educational needs, namely – facilitation.

Ключові слова: особливі освітні потреби, особа з порушеннями психофізичного розвитку, психологічний супровід, фасилітація, інгібіція, модерація.

Keywords: special educational needs, person with psychophysical development disorders, psychological support, facilitation, inhibition, moderation.

Фасилітаційна модель психологічного супроводу – це модель психолого-педагогічної підтримки особистості з особливими освітніми потребами, що відрізняється від загальноприйнятого стилю супроводу таким аспектом, як директивність. Методи фасилітації не виходять за межі самоорганізації керованої системи осіб, які потребують психологічної допомоги. Так, наприклад, за традиційних способів психологічного супроводу осіб з особливими освітніми потребами, психолог спонукає дитину/підлітка виконувати певні розпорядження та інструкції, тоді як фасилітація вимагає від особистості поєднання функцій взаємовідповідального учасника-керівника та учасника групової, колективної взаємодії.

Ефект соціальної фасилітації, яка ще не мала подібного визначення в наукових колах, була вперше охарактеризована у 1898 році психологом Н. Тріплеттом. Він зауважив, що під час перегонів на велосипедах спортсмени демонструють вищі результати не тоді, коли змагаються із секундоміром, а коли беруть участь у колективних заїздах. Щоб перевірити подібне спостереження, Н. Тріплетт запровадив один із перших в історії соціальної психології лабораторний експеримент, у якому дітей просили якнайшвидше намотувати волосінь для риболовлі на валик з вудки [5]. Результати показали, що у присутності співвиконавців діти справлялися із завданням швидше, ніж поодиночки. Подальші експерименти у сфері фасилітаційної взаємодії проводили у 1920 р. Г. Олпорт [4], у 1925 р. Л. Тревіс [1], у 1930 р. К. Дешіль [6], характеризуючи та наголошуючи на феномені, що у присутності інших людей випробувані швидше вирішують прості завдання, такі, як приклади на множення чи креслення з тексту певних букв, виконання домашнього завдання з математики (наприклад, на додавання) чи швидкість читання тощо. Однак з часом було виявлено зворотний ефект, і оскільки дані різних експериментів суперечили один одному, вчені на якийсь час перестали займатися цією проблемою, зазначаючи про випадковість отриманих раніше даних ефект «бажаності відкриття» («плацебо відкриття»).

Зворотній ефект полягав у тому, що згідно експериментального підтвердження, в деяких випадках присутність інших людей заважає виконанню завдань. Цей зворотний ефект пізніше отримає у соціальній психології назву «соціальної інгібіції». Так, при діях, не доведених до автоматизму (наприклад, зачування безглуздих складів, проходження лабіринтів, вирішення складних арифметичних завдань) присутність інших знижувала швидкість їх виконання [8]. У 1966 році Р. Зайонц намагався знайти теоретичне обґрунтування для даних, що суперечать один одному. Він трактував результати з допомогою загальновідомого в експериментальній психології правила: «збудження сприяє доміную-

чим реакціям». Інакше кажучи, соціальне збудження, викликане присутністю іншої людини, посилює реакції, але знижує обережність, ось чому прості дії, в яких мало ймовірна помилка, виконуються успішніше, тоді як у складних діях, що потребують зосередження, зростає кількість помилок, через що вони виконуються менш успішно.

Близько 300 досліджень на 25 000 добровольців підтвердили гіпотезу Р. Зайонця [8]. Так було виявлено, наприклад, що в присутності спостерігачів студенти швидше розбираються з легкими лабіринтами і гірше – зі складними, а хороші гравці в більярд показують ще більш високі результати за кількістю влучень у лузу, тоді як погані починають грати ще гірше.

Від так, було введено у науковий обсяг дві дефініції-антоніми «фасилітація» та «інгібіція». Термін «фасилітація» походить від англійського дієслова, що означає дослівно «полегшувати», «сприяти», «спрощувати». Так, фасилітаційний психологічний супровід осіб з особливими освітніми потребами – це ефект, у якому суб'єкт (дитина, підліток) успішно реалізовує найближчі цілі індивідуального психічного розвитку у присутності групи подібних однолітків, ніж самотужки. Фасилітатором, відповідно, називається особа, присутність якої приносить полегшення (зазвичай цю роль виконує старша особа, психолог, соціальний працівник). Фасилітатор природним шляхом сприяє зростанню показників у групі, що працює разом (наприклад клас у школі), або окремо створеною групою дітей/підлітків, що прийшли на психологічне консультування.

Отже, феномен фасилітаційного психологічного супроводу – це явище посилення результативності діяльності. Діти з особливими потребами виконують більш якісно та швидко елементарні завдання (наприклад, змотування ниток у клубок, прибирання іграшок в ігровій кімнаті, виконання побутових справ тощо), якщо за ним при цьому спостерігають. Зазначимо, що виконання складних завдань призводить до зворотного ефекту. Феномен соціальної інгібіції, який було розглянуто дещо вище. При колективній праці та відсутності оцінювання індивідуального внеску кожної дитини виявляється ефект зворотної фасилітації – соціальна лінощі.

Психологи виокремлюють п'ять причин ефективного чи не ефективного психологічного супроводу осіб з особливими освітніми потребами, а саме: страх оцінювання, відволікання уваги, статева приналежність спостерігачів (гендерний аспект вагомості старшої фігури), факт присутності спостерігача, настроїв дитини [7].

Відмітимо також, що фасилітатор – це переважно психолог, або вагомий дорослий, «потужний психологічний інструмент впливу на дитину з особливими освітніми потребами». Це навіть більше

тренер, як на заняттях з фізичної культури, який володіє ефективними технологіями комунікації і здатний будь-яку ситуацію спрямувати на розвиток дитини чи формування певної сфери (особливості, уміння, навички тощо). Психолог, який виконує роль фасилітатора має вміти:

- спрямовувати заняття з групою дітей/підлітків у потрібний напрям (щодо запиту вчителя, батьків), вміти вчасно реагувати на потребу групи;
- відбирати вдалі вправи та тренінгові завдання для групи, що сприятимуть вирішенню поставлених задач;
- поєднувати різні інструменти та техніки в процесі роботи з групою;
- вміти ризикувати, виходити самому та виводити дітей як учасників фасилітації (особливо це стосується підліткового віку) із зони комфорту;
- працювати із різною віковою категорією дітей та різними проблемами/запитами;
- бути ознайомленим із різними особливостями нозологій, які будуть в групах, вміти працювати з особами, що мають різні порушення психологічного розвитку;
- швидко реагувати на зміну обставин у групі, труднощі учасників – і, вміти їх долати;
- бути стресостійким, не демонструвати жалість але мотивувати особистість з особливими освітніми потребами, наприклад протистояти проблемам з якими вони зустрічаються протягом життя або протистояти стресу тощо [3].

Психолог фасилітаційного спрямування понад усе ставить інтереси групи дітей з особливими освітніми потребами, не «форсує» події та не чинить тиску на учасників, але не дозволяє учасникам довго зупинятися на «кризових» обговореннях. Психолог відповідає за організацію, напрям та стиль обговорення, що відбувається між дітьми/підлітками і повністю напів директивно, якщо вони відволікаються, повертає їх до теми дискусії.

Доцільно зауважити, що психолог-фасилітатор підтримує конструктивний діалог та надає однаково увагу всім учасникам-дітям та учасника-підліткам, що беруть участь в обговоренні, вправах, загалом у взаємодії, ефективно керуючи дискусією, але не явно не вступаючи до неї. Результатом таких психологічних зустрічей та психологічних терапій є прийняття групою найкращого із можливих рішень. Тобто група дітей, може прийти з різними проблемами, чимось подібними, або протилежними і під час групової роботи вирішити навіть ті питання, який на перший погляд її не турбували.

Домінуючі позитивні реакції посилюються, якщо дитина/підліток підозрює або переконаний у тому, що його оцінюють присутні сторонні особи, внаслідок чого особа:

- працюватиме якісніше і ефективніше, якщо його співвиконавці будь-якої задачі мають більшу компетентність або знання;
- ступінь збудження та активації знижуватиметься, якщо до колективу дітей/підлітків підключаються інша дитина, думка якої буде байдужа до всього, що відбувається.

Варто відмітити, що дефініцію «фасилітація» часто порівнюють, замінюють терміном «модерація». Дійсно, існують різні наукові погляди на те, що таке фасилітація та модерація. Одними експертами вони визнаються як однакові процеси, а різницю у термінах пояснюється різним мовним походженням (модерація – німецьке, фасилітація – англійське). Інші фахівці знаходять ці процеси суміжними, але такі, які мають відмінності [2].

Проаналізувавши, зазначимо, що «фасилітація» дослівно означає "полегшення", а «модерація» – «приборкання». Модерація – більш жорсткий вид психологічної технології впливу та загалом психологічного супроводу. У такому психологічному супроводі визначено чіткий формат проведення – це є розмова, під час якої немає можливості відволікатися на іншу тему, змінювати одну технологію, яка не підійшла учасникам на іншу. Підсумовуючи, все має бути чітко структуровано, визначено та класично.

Фасилітація як і фасилітаційний психологічний супровід підлітків з особливими освітніми потребами – гнучка технологія. У процесі психологом використовується низка різноманітних технік та інструментів: замальовки, колажі, конструктори Лего, автопортрети у повний зріст, елементи танцю та тілесної терапії та багато іншого. Модерація використовується у форматі зустрічі, подібної до «обговорення проблеми» як під час наради у керівника. Такий режим критичний для спілкування з особистістю, що має певні психофізичні порушення. Фасилітаційний підхід набагато адаптивніший та гнучкий для вирішення проблем означеної категорії осіб. Фасилітація підходить для вирішення конфліктних ситуацій, під час поведінкових проблем у групі певної особи чи цілої групи, під час вибору професії, впровадженні певних нових правил, предметів тощо.

Навіть гнучкий психологічний супровід, характеризується певними правилами, які мають бути дотримані психологом. Проведення фасилітаційного психологічного супроводу осіб з особливими освітніми потребами передбачає використання принципів, що виходять із поставлених цілей та завдань (дитиною, підлітком, батьками, викладачами). Означимо основні п'ять правил фасилітаційного психологічного супроводу:

1. Дослідження процесу, вислови «я це знаю, «мені тут нема чого робити», «це не для мене» одразу мають бути зупинені та перелаштовані на інший напрям психологом.
2. Відкритість та щирість як самого психолога-фасилітатора, так і дітей/підлітків.
3. Усі учасники процесу рівні.
4. Кожна думка важлива.
5. Всі є розумними та здатні самостійно й ефективно вирішувати власні завдання, проблеми тощо.

Техніки фасилітації

Технік фасилітаційного супроводу та впливу на особистість існує багато, але є кілька базових. Серед них:

– Future Search («пошук майбутнього») – технологія використовується, коли в клас приходить новий учень і йому необхідна адаптація до колективу або коли в класі є дві підгрупи учнів, які постійно сваряться, намагаються боротися за лідерство в певних сферах. Тобто ті ситуації, коли необхідна загальна основа для співробітництва та створення майбутнього всього колективу, класу тощо.

– Work Out («вихід за рамки») – технологія використовується для розробки інноваційних способів взаємодії, подолання конфліктних аспектів, порушення поведінкових аспектів, удосконалення чи формування процесів саморегуляції, самоконтролю особистості з особливими освітніми потребами тощо.

– Brainstorming («мозковий штурм») – технологія застосовується, коли необхідно створити або підсумувати певний тип інформації знайти вихід з проблеми, продукувати, нові ідеї.

– Polarization of opinion («поляризація думок») – технологія застосовується, коли необхідно зменшити, нівелювати негативне ставлення до теми, яка існує в колективі (наприклад ситуації булінгу); коли психологу, спостерігаючи, необхідно визначити песимістичний та оптимістичний прогноз розвитку ситуації чи певної проблеми, щоб підібрати необхідний шлях психологічної корекції чи терапії.

– Open Space («відкритий простір») – технологія використовується, коли великій групі, класу необхідно відповісти на багато окремих питань або знайти вирішення проблем в рамках однієї теми.

Підсумовуючи, зазначимо, що фасилітаційний психологічний супровід спрямований на об'єднання дітей/підлітків з особливими освітніми потребами у цілісну групу, де виникає додаткова інте-

лектуальна енергія, що втілюється в груповому результаті, який переважає суму індивідуальних результатів взаємодії з психологом. Формально для цього ефекту є справедливим співвідношення 1+1 – більше ніж 2. Група за успішністю є значно продуктивнішою, ніж окрема особистість. Це проявляється як в поведінковій сфері, так і в інших формах психічної активності: підвищення спостережливості, самоконтролю, саморегуляції, формування емоційної сфери тощо, точності їх сприйняття та оцінок, збільшення обсягу уваги.

Список літератури

1. Лалак Н. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з обмеженими можливостями в умовах інклюзії. Психологія: теорія і практика (2020). Мукачєво-Київ, РВВ МДУ, № Вип.1(3). С.100-107
2. Майєрс Д. Социальная психология. Санкт Петербург: Питер, 2019. 793 с.
3. Мейжис И., Почебут Г. Социальная психология. Санкт Петербург: Питер, 2010. 665 с.
4. Олпорт Г. Личность и социальное взаимодействие. Бостон: Beacon Press, 1966. 106 с.
5. Соколова Г. Проблема психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в наукових дослідженнях. Вісник Одеського національного університету. Т. 22. Вип. 4. С. 73-80.
6. Шевецький М. Основи супроводжувальної психології. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 384 с.
7. Ярая Т. Характеристика психологічного супроводу осіб обмеженими можливостями. Горизонти освіти. (2021). № 1. С. 118-127.
8. Robert Z. Social Psychology: An Experimental Approach. Wadsworth. Human Relations. (1986). № 19. P. 139-150